

Savka I.M. Guideline as a factor of cumulative physiological affect

The article deals with theoretical approaches of foreign and native authors to the notion «guideline» in terms of its application to the explanation of cumulative physiological affect phenomenon and research construction directed to defining the individual susceptibility to cumulation of tension at the first phase of physiological affect.

Key words: *transient physiological affect, cumulative physiological affect, personality guideline field, social guideline, personal hypothesis, control, fixed guideline, primary guideline.*

УДК 316.347

О.В. Сав'юк

**ПРОБЛЕМА КСЕНОФОБІЇ ТА РАСИЗМУ В УКРАЇНІ:
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Проаналізовано прояви ксенофобії та расизму в Україні. Простежено динаміку змін цих явищ в українському суспільстві за роки незалежності. На основі розробленого автором інструментарію соціологічного дослідження здійснено аналіз ставлення студентської та курсантської молоді Івано-Франківська до інших культур, іноземних громадян, що навчаються та працюють в Україні.

Ключові слова: *ксенофобія, расизм, дискримінація, скінхеდი.*

Постановка проблеми. Всі народи мають право на самовизначення. Згідно з цим правом вони встановлюють політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток, проголошує ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. З цього та інших визнаних у світі документів очевидне право кожного народу на створення власної держави або ж на певне виокремлення в межах складного державного утворення. Окрім того, всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що ґрунтуються на міжнародному економічному співробітництві, застосованому на принципі взаємної вигоди та міжнародному праві. Жоден народ не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

Останні тенденції розвитку сучасної суспільно-політичної ситуації у світі свідчать про те, що загроза появи масової ксенофобії набуває дедалі небезпечніших форм. Неонацизм, антисемітизм, дискримінація за етнічною, расовою та іншими ознаками породжують етносепаратистські конфлікти, агресію між людьми різних культур і віроспо-

відань, прояви расизму, релігійний екстремізм, політичну та ідеологічну нетерпимість. Ці небезпечні явища підривають принципи демократії, призводять до порушення прав людини і, отже, становлять реальну загрозу стабільному розвитку.

Коли переглядаєш західні джерела з теми етнічних конфліктів, натрапляєш на тексти, присвячені расизму, антисемітизму та неприязні між представниками націй, які належать до різних культур. Як правило, йдеться про вороже ставлення між культурально і географічно віддаленими націями: ставлення білого Західного світу до мусульман, іммігрантів з Третього світу та Східної Європи. Дані опитувань, зібрані і КМІ-Сом, і ІС НАН України, не залишають сумніву: з 1994 року нетолерантність і до культурно віддалених етносів, і до співвітчизників, які відрізняються етнічністю та мовою спілкування, в Україні зростає.

Вищевикладені міркування були вихідними під час вибору теми дослідження. Крім цього, значення теми наукового дослідження зумовлено необхідністю удосконалення теоретичної бази та практичного застосування органами державної влади дієвих заходів щодо протидії расизму та проявів ксенофобії.

Мета статті – визначити специфіку проблеми ксенофобії та расизму в Україні.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

– на основі соціологічних досліджень простежувати тенденції зміни в проявах расистських настроїв в Україні з часу здобуття нею незалежності і до наших днів;

– за допомогою застосування методу анкетування виявити ставлення студентської молоді Івано-Франківська до іноземних громадян.

Виклад основних положень. За національним складом Україна є багатонаціональною державою. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року Державного комітету статистики України на території країни і дисперсно, і компактно проживали представники понад 130 національностей та народностей.

Водночас у нашій державі є доволі значна кількість іноземних громадян. Це в основному студенти вищих навчальних закладів, яке проходять стажування чи працюють в Україні. Ставлення наших співвітчизників до національних меншин та іноземних громадян неоднозначне. Часто можна почути про випадки агресивної поведінки українців стосовно цих соціальних груп. Динаміка міжнаціональних відносин в Україні за період становлення незалежної Української держави характеризується перманентним зниженням національної толерантності та зростанням ізоляціоністських (прихованої ксенофобії) та відвертих ксенофобських установок.

Згідно із результатами досліджень Київського міжнародного інституту соціології у період 1994–2005 років рівень ксенофобії в Україні підвищився на 18% (див. табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка ксенофобії в Україні з 1994 до 2005 рр.

Етнічна група	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005
Українці українськомовні	1,7	1,72	2,03	2,27	1,84	1,77	2,07	2,01	2,06	1,95	2,20	1,92	1,98
Українці російськомовні	1,78	1,84	2,06	2,34	1,98	1,99	2,32	2,16	2,24	2,12	2,21	2,00	2,10
Росіяни	1,95	2,06	2,45	2,55	2,29	2,24	2,5	2,14	2,4	2,44	2,48	2,42	2,43
Білоруси	2,32	2,49	3,05	3,18	3,07	2,96	3,15	2,94	3,17	3,23	3,40	3,14	3,36
Євреї	3,63	3,74	3,89	3,97	4,01	3,88	4,1	3,95	4,13	4,34	4,29	4,41	4,43
Поляки	3,85	3,84	4,16	4,23	4,45	4,45	4,45	4,05	4,66	4,37	4,50	4,49	4,51
Німці	4,03	3,92	4,39	4,3	4,67	4,46	4,68	4,39	4,56	4,61	4,93	4,73	4,87
Французи	3,9	4,01	4,31	4,34	4,56	4,37	4,62	4,42	4,73	4,66	5,03	4,75	4,90
Канадці	3,69	3,73	4,13	4,06	4,31	4,25	4,46	4,27	4,37	4,58	4,92	4,76	4,91
Американці	3,68	3,76	4,04	4,03	4,24	4,17	4,35	4,09	4,64	4,79	5,02	4,81	4,97
Румуни	4,27	4,4	4,38	4,51	4,72	4,51	5,02	4,77	4,94	4,91	4,98	4,84	4,92
Негри	4,92	5,04	4,96	4,94	5,22	5,17	5,45	5,22	5,43	5,54	5,47	5,42	5,50
Цигани	5,15	5,14	5,15	5,35	5,45	5,48	5,61	5,43	5,72	5,89	5,70	5,61	5,72
Індекс ксенофобії	3,45	3,51	3,77	3,85	3,91	3,82	4,06	3,83	4,08	4,11	4,24	4,10	4,23

* Джерело: Дослідження «За 6 місяців до парламентських виборів-2006» Київського міжнародного інституту соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //www.kiis.com.ua/index.php?id=2&sp=2

Прояви відкритої ксенофобії, що спостерігаються дедалі частіше, охоплюють випадки культурного вандалізму, хуліганства за національними ознаками, побиття людей на ґрунті расової та етнічної ненависті. Проблема ксенофобії особливо актуальна для регіонів із поліетнічним складом населення, де характер міжнаціональних відносин виконує надзвичайно важливу роль.

Чим пояснюються причини нетолерантності як до представників іншої раси, і до інших соціальних груп? Теодор Адорно [1] вважав, що

нетерпимість є елементом авторитарної системи, яка пригнічує особистість і змушує людей шукати якийсь об'єкт для реалізації образ на ньому. Проте це припущення далеке від уявлення про «цапа відбувайла», адже цей об'єкт повинен бути «історично підкріпленим і виступати як незаперечний елемент традиції», «бути дефінованим в застиглих та добре відомих стереотипах». Т. Адорно відносив це до антисемітизму та взагалі до етнічних упереджень у авторитарних суспільствах. Проте, досліджуючи ці явища у повоєнних США та Німеччині, він вочевидь і не здогадувався про те, якою расистською буде демократична Європа у 1990-ті роки.

Економічна теорія вдається до іншого пояснення етнічної нетолерантності. Так, Гордон Олпорт [2] вважав, що упередженість збільшується, коли контактують між собою представники різних етнічних чи расових груп, які є нерівними у економічному або соціальному аспектах, і одна група домінує над іншою. Тобто не усякий досвід контакту з представниками інших етносів призводить до зменшення стереотипів, а тільки такий, коли зустрічаються рівні за соціальним статусом люди і за умови, що вони не втягнуті у конкурентну боротьбу.

Ще одна теорія, когнітивно-лінгвістичної орієнтації, наголошує на тому, що стереотипи слугують спрощенню комунікації усередині груп та посиленню почуття належності до них, особливо за часів радикальних соціальних змін, коли формуються групові інтереси та механізми їхнього захисту.

Всі три теорії добре пояснюють підвищення рівня ксенофобії в Україні у другій половині 1990-х років. Україна належить до посттоталітарних держав, яким і тепер не дуже таланить із демократичними засадами керівництва, а отже цілком ймовірно, що тут може бути розповсюджений тип «авторитарної особистості», нетерпимий до усіякої «іншості». Трансформація економіки також могла призвести до посилення фобій на ґрунті економічної конкуренції. Економічні негаразди могли призвести до аномії, невпевненості у завтрашньому дні, замиканні у вузьких колах, а звідси – і до зростання нетерпимості.

За даними харківської правозахисної групи [3] до 2005 року рівень ксенофобії в Україні залишався порівняно невисоким. Він був меншим, ніж в інших країнах Центральної та Східної Європи і значно меншим, ніж у Росії. Але 2005 року активізувалися різні молодіжні неформальні об'єднання, діяльність яких спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі, зокрема скінхеди («бритоголові»). Ці войовничо і агресивно налаштовані молоді люди, які часто використовували нацистську символіку, нападали на людей

неслов'янської зовнішності, і мешканців України, й іноземців, в тому числі вихідців з Азії, Африки, Середнього Сходу, Кавказу – іноземних студентів, шукачів притулку, біженців та іммігрантів, бізнесменів, туристів.

Статистичні дані МВС України зафіксували чітку тенденцію до зростання злочинів, учинених стосовно іноземців. Їхня кількість за п'ять років збільшилася вдвічі – з 604 у 2002 році до 1178 у 2007 році. При цьому переважали злочини щодо громадян країн СНД. 2007 року щодо них скоєно 749 злочинів (63,5%), щодо іноземців з інших країн – 429 злочинів (36,4%). Стосовно африканців було вчинено 25 злочинів, з яких 21 розкрито. Відділити злочини, скоєні на расовому або етнічному ґрунті, неможливо, оскільки статистика не передбачала окремого обліку таких злочинів. Зрозуміло, що ця статистика не відображає повну картину злочинів, вчинених на ґрунті ненависті: не щодо всіх іноземців вчинено посягання через їхню іншу національність, а також ці дані не відображають злочини проти громадян України іншої етнічної належності.

З огляду на дані Євроазіатського єврейського конгресу [8] очевидно, що найбільшу кількість злочинів на расовому та етнічному ґрунті в Україні скоєно 2007–2008 років, а 2009 року вже фіксується тенденція до зменшення виявів цього явища (таблиця 2).

Таблиця 2

Жертви нападів на ґрунті етнічної та расової ненависті в Україні (2006–2009)

	2006	2007	2008	2009
I квартал	1 особа	25 осіб, з них 2 людини вбито	48 осіб, з них 2 людини вбито	17 осіб
II квартал	5 осіб	20 осіб, з них 3 людини вбито	11 осіб, з них 2 людини вбито	12 осіб
III квартал	2 особи	25 осіб	20 осіб	3 особи
IV квартал	6 осіб, з них 2 людини убито	18 осіб, з них 1 людину вбито	6 осіб	6 осіб
РАЗОМ:	14 осіб, з них 2 людини убито	88 осіб, з них 6 людей вбиті	85 осіб, з них 4 людини вбито	38 осіб

Злочини, скоєні на ґрунті расизму та ксенофобії, – нове явище для української спільноти. І тому воно потребує прискіпливої уваги органів влади, громадських організацій, місцевих адміністрацій, навчальних закладів, оскільки проблема росту проявів ксенофобії та ра-

сизму з кожним роком стає актуальніша. Слід зважити на такі тривожні тенденції в нашій країні:

- зростання злочинів на ґрунті ненависті (збільшення кількості нападів на людей інших етносів, релігійних або соціальних груп);
- зростання мігрантофобії: пропаганда (у тому числі, офіційна) забобонів щодо мігрантів як «загрози добробуту і безпеці держави»;
- збільшення кількості локальних конфліктів і зіткнень на етнічному ґрунті.

З 2005 року у Львові та Харкові стають регулярними закриті фестивалі неонацистських музичних гуртів з України та Росії, організовані неофіційною Українською націонал-трудовою партією, з піснями відверто расистського характеру. В Інтернет-мережі постійно діють не менше 30 веб-сайтів Неонацистського та націоналістичного характеру (Радикальний український Націоналізм, Сайт справжніх патріотів, Nachtigall, Blood&Honour Ukraine тощо).

У засобах масової інформації набуває сталості тенденція до оперування такими термінами, як «кавказька мафія», «злочини осіб циганської національності», «азіатські злочинні угруповання». Такі вислови не тільки некоректні та неприпустимі, але й часто призводять до спекуляцій з боку радикально налаштованих прибічників неонацистського та націоналістичного спрямування.

Зростання насильства на расовому ґрунті змусило реагувати органи влади. 31 травня 2007 року МВС ухвалило «План заходів МВС України щодо протидії расизму на період до 2009 року». Основні пріоритетні напрями роботи за Планом – заходи превентивного характеру:

- виявлення рухів радикальних молодіжних угруповань та організацій;
- проведення роз'яснювально-профілактичної роботи серед їх членів;
- забезпечення правопорядку в місцях компактного проживання та перебування іноземних громадян;
- формування толерантного світогляду серед молоді.

План містить освітні заходи:

- навчання співробітників органів внутрішніх справ щодо недопущення ксенофобії та дискримінації;
- протидії таким явищам, правові засади боротьби з ними;
- вивчення позитивного досвіду правоохоронних органів зарубіжних держав з цієї проблеми.

Цей План передбачає також аналіз чинного законодавства та внесення пропозицій щодо його удосконалення, створення спеціалізованого підрозділу з розслідування злочинів, скоєних іноземцями і про-

ти іноземців, а також підрозділу з розслідування злочинів, скоєних на расовому або етнічному ґрунті [5].

Окреслені заходи дали позитивні результати. Як зазначає прес-служба КМІС, останніми роками українці стали толерантніше ставитися до іноземців. Такі висновки було зроблено на основі дослідження Київського міжнародного інституту соціології за 1994–2010 роки включно, присвячені Міжнародному дню толерантності, який відзначають 16 листопада. За даними цього дослідження рівень ксенофобії в Україні постійно зростав з 1994 до 2008 року, але у 2009 та 2010 роках намітилися ознаки деякої стабілізації ситуації (рівень ксенофобії навіть дещо знизився).

Для Івано-Франківська також актуальна проблема виявів расистських настроїв, оскільки в навчальних закладах міста навчається чимало іноземних громадян, і ставлення до них неоднозначне. З метою виявлення ставлення молоді до іноземних громадян та інших культур у березні 2011 року нами проведено соціологічне дослідження серед студентів і курсантів Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ. Нами опитано 100 респондентів, з яких: 50% осіб жіночої і 50 – чоловічої. Віковий розподіл такий: 39 осіб у віці 17–18 років; 38 осіб – 19–20 років і 23 особи – 21 рік і старші.

На початку нашого дослідження ми намагалися з'ясувати ставлення молоді до іноземних громадян, які працюють і навчаються в Україні. Ми отримали такі відповіді: 51,0% респондентів позитивно становляться до іноземців, 17,0% – негативно і 32,0% – байдуже. Ці результати дають змогу припустити, що нетолерантне ставлення до іноземних громадян не є надто поширеним явищем серед студентів і курсантів цього навчального закладу. Підтвердженням того є те, що молоді люди лояльно ставляться до такого явища, як жити поблизу іноземних громадян. Так, на запитання «Чи хотіли б ви мати своїми сусідами іноземних громадян?» 39% опитаних дали ствердну відповідь, 38% – до цього ставляться байдуже і 23% є противниками того, щоб мати за сусідів іноземних громадян.

Ще одне запитання нашої анкети стосувалося того, як молоді люди ставляться до інших культур. Проаналізувавши відповіді респондентів, ми отримали такі дані: 66% – позитивно, 8% – негативно і 28% – байдуже. Відтак ми намагалися з'ясувати, яка з перелічених культур найбільш приваблива для молодих людей. Здійснивши аналіз результатів, ми побачили, що найбільший інтерес для студентської молоді становить культура слов'янських народів (55%) (див. рисунок 1).

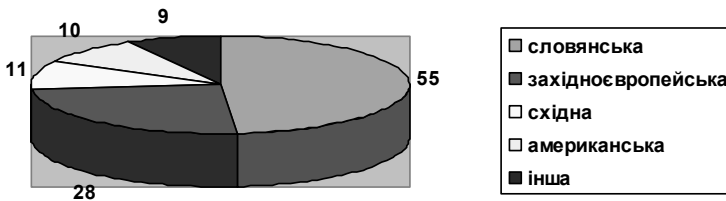

Рис. 1. Яка культура Вас найбільше приваблює? (%)

Одне із запитань нашої анкети стосувалося того, чи припустиме для респондентів спілкування іноземною мовою, і 75% опитаних дали ствердну відповідь. Після цього ми спробували з'ясувати, якою саме іноземною мовою вони мають бажання спілкуватися. Результати розподілилися так: 57% респондентів надають перевагу спілкуванню з іноземними громадянами російською мовою, 42% – англійською, 15% – польською, 4% французькою і 11% – іншою мовою. Такі результати дозволяють зробити висновки, що студентська молодь – це освічена соціальна група, і найбільш привабливими до вивчення іноземними мовами для них є російська та англійська.

Одне із питань нашої анкети стосувалося того, чи вважають молоді люди боротьбу проти расизму доцільною. 53% респондентів дали ствердну відповідь, 22% – заперечну і 25% не змогли відповісти однозначно.

За результатами опитування можемо зробити висновок, що проблема ксенофобії та расизму не нагальна серед студентів нашого закладу. І якщо ми навчимося жити поруч із іншими етнічними групами, зрозуміємо, що вони такі, як і ми, тоді наша держава стане в ряд з іншими відкритими демократичними суспільствами, що є важливим чинником євроінтеграції.

Висновки. Аналіз проблеми доводить, що нині в Україні, незважаючи на те, що зроблено перші кроки у вирішенні проблеми протидії ксенофобії та расизму, ще не достатньо відпрацьована ефективна система протистояння ненависті, агресії, ескалації екстремізму. Відбувається нарощування деструктивних процесів у суспільстві, існують підвалини для зіткнень на політичному, соціальному, національному та релігійному ґрунті. Тому профілактику розповсюдження екстремістських настроїв необхідно розглядати в загальному контексті забезпечення неухильного дотримання прав людини та безпеки громадян. Необхідно розробити систему соціальних, педагогічних, пропагандистських, нормативно-правових та інших заходів, спрямованих на запо-

бігання виникненню настроїв ксенофобії, а також попередження дій, які можуть цьому сприяти.

1. Адорно Теодор. Исследование авторитарной личности / Т. Адорно – М.: Академія исследования культуры, 2001. – 491 с.

2. Allport Gordon. The Nature of Prejudice. – New York: Doubleday. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=226

3. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки. / Харківська правозахисна група; Художн. оформлювач Б.Є. Захаров. – Харків: Права людини, 2009 р. – 192 с.

4. Ксенофобія в Україні: статистика взаємної неприязні (за результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=226

5. Расизм та ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/114079>

6. Ларкін М.О Злочини на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі: профілактичний аспект. М. Ларкін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September09/17.htm>

7. Українці стали толерантніше ставитися до іноземців – дослідження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-406664.html>

8. Євроазіатський європейський союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eajc.org>

Сав'юк О.В. Проблема ксенофобии и расизма в Украине: социально-правовой аспект

Сделан анализ проявлений ксенофобии и расизма в Украине. Прослежена динамика этих явлений в украинском обществе за годы независимости. На основе разработанного автором инструментария социологического исследования проанализировано отношение представителей студенческой и курсантской молодежи Ивано-Франковска к другим культурам, иностранным гражданам, обучающимся и работающим в Украине.

Ключевые слова: ксенофобия, расизм, дискриминация, skinhedy.

Sav'yuk O.V. The problem of xenophobia and racism in Ukraine: socio-legal aspect

The analysis of manifestations of xenophobia and racism in Ukraine is made in the article. The dynamics of changes of these phenomena in the Ukrainian society since independence is examined. On the basis of mechanisms of sociological studies the analysis of attitude of the students of Ivano-Frankivsk to other cultures, foreign students who work in Ukraine is made.

Key words: xenophobia, racism, discrimination, skinhedy.